

FARBA (285) *sb f*

Oba a jasne.

sg N farba (84). *◇ G* farby (60). *◇ D* farbie (2). *◇ A* farbę (34). *◇ I* farbą (20). *◇ L* farbie (5). *◇ pl N* farby (8). *◇ G* fãrb (30). *◇ D* farbãm (3). *◇ A* farby (14). *◇ I* farbami (21), farby (1) *GosłCast*. *◇ L* farbãch (3); -ãch (2) *RejWiz*, *ModrzBaz*, -ach (1) *KochFrag*.

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVIII w.

1. *Barwa, kolor, maść; color BartBydg, Mącz, Calep, Cn (197)* : czudnofzcz [*ciała Panny Marii*] zalezy w uyfokofzczy, w farbye, w yakofzczy, wczlonkow czudnym poštauyenyu *PatKaz III* 118; Nefienie [!] tego ziela [...] iefth troiakiey farby, iedno białe drugie czarne/ thrzecie brunatne *FalZioł I* 111c, I 139b, III 28d; Czemu ludzie rozney farby oczy miewaiã *GlabGad B4v*; Po farbie też nofa może być obyczay poznawan, iako nos biały trzewiego á dobrze bacnego człowiekã znamionuie, ale mgłego przyrodzenia. *GlabGad N8v, B7, E5, H7 [2 r.]*, *Pv*; Izeć iefł ípraw przyrodzonych przez ktorich żadna rzecz nie może być/ ktore íã wielkoć/ kxtałt/ farba/ poštawa/ rozdział/ y rużanie albo odmiana. *KłosAlg A3, A3; HistAl M5v; GliczKsiąż K4; RejWiz 3, 23v, 24 [2 r.]*, *27v, 53 (17); RejZwierz 45v, 55, 141v*; Chorãgwi okazãlych w woýfce nie nofzã/ tylko ná drzewcãch znãki iedwabne rozmãithych farb *BielKron 259v*; pifzã niektorzy/ iz Purpurã [= ryba] od fłońcã bliŃkoŃci fãrbę bierze. *BielKron 267, 32v [2 r.]*, *33v, 34 [4 r.]*, *34v [3 r.]*, *35v (17)*: Polymita vestis, Wzorowãta sloyerzowãta íuknia ktõra z rozmãyitich wzorów y rozmãyitey fãrby nići veŃt tkãna. *Mącz 308d, 33c, 47b, 49b, c, 50d (20)*: Ci [...] ktorzy fãłfzuiã czerwone złote/ poŃpolicie im dáia tãkã fãrbę/ iz ná poŃrzeniu iefzcze íie lepŃze zdãdzã/ niŃz dobre. *GórnDworz Q6; RejPos 270v [2 r.]*; *RejZwierz 58v*; A proporce roznych farb/ iãk láfy íie chwiały. *StrykKron B2v; SkarJedn 370; Oczko 7*; Powietrze teŃz ozdobił/ rozmãitemi ptaki/ z pierzym pięknyu/ z fãrbãmi/ głõfy/ y ípiewãnim roznyu/ ku ochłõdzie ludzkiey *SkarŹyw 259, 491; WisznTr 5; KochPam 81; Calep 130b, 217b, 233b, 678a, 1115a [2 r.]*, *1138a; SkarKaz 6a*; Z czarnego białe rzeczy/ fãrbę zãbiérãia *GosłCast 43*; Fãrbę Bugowey widzialem krew wody Nãłzã zmienilã/ procz pohãńfkiey ízkody. *SzarzRyt C*.

W połączaniu z przymiotnikiem określającym kolor [tu tym G (20)] (80): *Blaveus color*, modra farba *BartBydg 20, 136; FalZioł IV 15a, V 49v*; Czemu zielona farba wzrok naprawia *GlabGad B7, B7 [2 r.]*, *E6v*; ívknya maŃŃkã zelyãfzney farby vkradl *LibMal 1546/117v, 1545/108v; RejWiz 10; RejZwierz 53, 85; Albor [...] Biała fãrbã. Mącz 6c; Aqueus color*, Wodna maść/ Fãrbã. *Mącz 13b; Caefius color [...] Błękitna fãrbã. Mącz 30c; Cerinus color*, Fãrbã woskowa. *Mącz 48b; Crocota*, Pãnieńska ízãtã/ żółtey fãrby *Mącz 69b; Plumbeus color*, Ołõwna fãrbã. *Mącz 306c; Thalassicus color*, Morska fãrbã/ to yeŃt síwa yãko zbroyã albo Błękitna. *Mącz 454a, 24c, 25d, 48a, 52d, 53d (34)*; mieli pãncerze fãrby ogniftey *RejAp 81, 100*; z czarney y białey fãrby bywa ízãra á z czarney á czerwoney dzika *CzechRozm 23; Oczko 10v; Purpurfarb. Szãrlãtowa fãrbã. Murex. Calãg 382a; Ferrugineus* – Farba zelaznã *Calep 415a; Heluus* – Debnei farbi iako skora bywa vdab wlozona *Calep 476a; Porphyra* – Farba purpurowa. *Calep 823a; Thalassicus* – Wodnei farbi. *Calep 1062b; Venetus* – Modrawei farbi. *Calep 1109a; Violarius* – Fiałkõwei farbi. *Calep 1126b, 49b, 109a, 121b [2 r.]*, *122b [2 r.]*, *133b (18); KlonWor 2. Cf* »ciemna farba«, »jasna farba«.

W porównaniu z rzeczownikiem określającym kolor (11): *Citrinus color*, Złotu podobna fąrbą. *Mącz* 55a; *Vini colorem reddit*, Tąkiew fąrby yeft yąko wino. *Mącz* 92d; *Ferrei coloris atque duritiei Marmor*, Mąrmor rowny fąrbą y twąrdością żelązu. *Mącz* 124d; *Sardonix* [...] Nieyąki rodzaj drogiego kámienia tákiew fąrby yąkoby pąznogięć człowieczy. *Mącz* 368d; *Scombrus* [...] Morska rybą w wodźie fie zda być tákiew fąrby yąkoby fąrką. *Mącz* 373c, 24c, 125a, 331a, 428c, 454a; *KlonWor* 2.

Przysłowie: bo wy zwykli mowić o rzeczách trudnych bez náuki/ ták iąko ślepi mowią o fąrbie bez oczu. *OrzRozm* B2; áni ślepy o fąrbach/ áni głuchy o rozności dźwiękw rozlądku dąwąc może [*Nec enim caecus de coloribus, nec surdus de discrimine seniorum iudicare possunt*]. *ModrzBaz* 87.

Zwrot: *peryfr.* »przyodziać się fąrbą liliej« = *stać się niewinnym* (1): Przyodzyeyże fie fąrbą oney piękney liliey *RejPos* 220.

Wyrażenia: »gruba, ciemna, niewdzięczna, smutna farba« [*szyk* 5 : 2] (3 : 2 : 1 : 1): odźienie iego [*Marchołta*] fąrby bąrzo grubey. *March*¹ A2 [*idem*] *March*³ T7; *Austeritas coloris*, Niewdzięczney fąrby. *Mącz* 22a; *Austerus color* [...] Smutna fąrbą. *Mącz* 22a, 435a, 469a; *Suasus* – Cziemna farba. *Calep* 1014a.

»jasna farba« [*szyk* 1 : 1] (2): *GlabGad* B7; *Color serenus*. Iáfna fąrbą. *Mącz* 386b.

»(nie)przyrodzona farba« (3): *Color decorus verus et succiplenus*, Prąwa łczyra á przyrodzona fąrbą. *Mącz* 79d, 239a, 261b.

Szereg: »maść, (a, albo, i) farba« [*szyk* 4 : 1] (5): *Murex* [...] pro *purpureo colore accipitur*, Miąfto łzárłatu/ lbo [!] teź mąsćy á fąrby łzárłatney. *Mącz* 238a, 6c, 13b, 25d, 60b.

W przen (2) : Fąrbą bialey głowy włtyd. *RejZwierz* 45v *marg*; *GosłCast* 31.

Przen (8) :

a) *Kosztowne odzienie, ubiory* (1) : Nie ztworzą ćię Pánem łkárby/ Ni drogie łzárłatne fąrby *RybGęśli* C3.

b) *Cecha, charakter, postawa* (7) : *RejZwierz* 72v; *GrzegRóżn* I4; A to iuz teź trzećia fąrbą/ z ktorey teź/ iąko Lwá z pąznokći/ łącno Antychriřtą poznác. *CzechEp* [380], [379], [380]; Z poyźrzenia świętobliwa iey fąrbą pałálą *ZawJeft* 46.

Zwrot: »mienić farbę« (1): Sprąwy cnotliwé nie fáluią rády. Bądźcie w nich łtali nie miéńcie tęg fąrby *PudłFr* 46.

2. *Chemiczny lub naturalny barwnik służący malowaniu lub farbowaniu; tinctura Mącz; infectus Calep; color, pigmentum Cn* (79) : tedy ie [*plotno*] ocztem polewaią [...] to wźitko czynią aby fie ona farba tim lepiey wpoiła. *GlabGad* I6; Rozumyem themu iż cudność nye ná farbye należy/ ále ná porządne mąłowáníu *GliczKsiąż* P8, P8; *BielKron* 26, 98; *Cortinate* [...] Mieyłce fąrbowńia gdzie wiele kotłów s fąrbą łtoyi. *Mącz* 66c; *Inquinare vellus murice*, Wełnę w fąrbę włoczyć. *Mącz* 171a; *Oleum amygdalinum colorem commendat*, Migdąłowy oleyek czini dobrą fąrbę. *Mącz* 206c; *Minium*. Fąrbą którą teź náfzy mąlarze *Minium* zową. *Mącz* 222c; *color Sandycinus*. Fąrbą z tákich ziół y farb przyprąwiona quae est flammaea. *Mącz* 367a; *Silaceus color*. Fąrbą z tákowey ziemie. *Mącz* 393a, 21c, 43a, 66c, 148c, 165d (16); *SienLek* Y; *GórnDworz* I5v; *RejZwierc* 156v [2 r.]; *SkarJedn*

227, 237; *KochWr* 27; Infectus – Farba. *Calep* 533a, 805a; *WujNT* 688; Pofałzowałeś towar/ wodą/ fąrbą/ prochem *KlonWor* 67.

W połączeniu z przymiotnikiem określającym kolor (15): *FalZioł* I 139b; Purpurá [= ryba] [...] Z Afryki dawa fąrbę fiołkową/ á Tyrus czerwoną. Purpurá iest rybá/ która czałze nofi na łobie/ łniey łok biorą ktorym drogie łzáty fąrbuią. *BielKron* 267; Czerwona zwłazczá fąrbá w górách á przikopáninách złota y srebrna bywa naydowana. *Mącz* 367a; Cinober/ rubriká/ yest czerwona fąrbá do rozmáyitich rzeczy á zwłazczá do pińania á drukowania xiák należąca. *Mącz* 395c; Tingere conchylio, Fiołkobronátną fąrbą fąrbowác. *Mącz* 456b, 62c, 160a, 270b, 271b [2 r.] (10); Blaywais/ iest fąrbá biała z ołowu palona/ Málárczom y Aptékárczom potrzebna *SienLek* X4v, 183; *Calep* 184b.

W połączeniu z rzeczownikiem określającym kolor (1) : genus coloris ex Sandaracha Cerussa factus Nieyáka fąrbá czerwoności górnej/ á z bleywáfu tákiefz z czerwonej glinki vcziniona. *Mącz* 367a.

Zwroty: »farbować [jakąś] farbą [= na jakiś kolor]« [szyk zmienny] (4): VRzet iest ziele ktorym łukna farbuią błękitną farbą *FalZioł* I 139b; Molochinarius – Fąrbierz który tą fąrbą fąrbuye. *Mącz* 230a, 222c, 456b.

»farbą nakryść, pomalować, pomazać, znaczyć« [szyk zmienny] (1 : 1 : 1 : 1): obraz yáki rzezány/ wten czás proste drzewo yest kyedy onego żadnemi á rozmáitemi fąrbámi nye pomáluye á nye przypráwi. *GliczKsiąż* P8; pomáže fąrbą zwirzchu *BielKron* 26; Denotare aliquo colore, Nieyáką fąrbą nákríść. *Mącz* 250d; *BudBib* Is 44/13.

»farbę rozcierać (a. rozetrzeć)« (3): *Mącz* 313a; Málarz pirwey farb nie rozetrze/ áz łobie pirwey płotno álbo tablicę nágotuie/ y to co ma málowác iuz łobie w rozmyśle łwym poštánowi. *RejZwierc* 22v; Prozno fárby ná kámieniu kámieniem rościerałz *KlonŻal* D3v.

Wyrażenia: »malarskie farby« [szyk 1 : 1] (2): *Mącz* 300a; Ia ná fąrbách málárczkich nic łie nie rozumiém *KochFrag* 21.

»farbą malowany« (2): Monochromatos, Iedną fąrbą málowany. *Mącz* 231b; Zátym mu iest do ręku Proporzec podány/ Kofztownémi fąrbámi włyzytek málowany *KochProp* 7.

»farba skorna [= garbarska]« (1): wziąwłzy dębnice od gąrbárczá/ álbo czerwonej fárby łkórnéj *SienLek* 183.

»włoskie farby« (1): niedbałbych o árábłkie łkárby/ O hispáńłkie rołkofzy y o włofłkie fárby *RejWiz* 46v.

Szeregi: »farba albo maść« (1): Hydrargyrium [...], Nieyáka fąrbá álbo maść która bywa winem rołtworzona ku poźłacániu złotnikóm potrzebna. *Mącz* 160b.

»minijska i farba« (1): potym go połtrychnąwłzy minią y fąrbą/ vczynił bárwę iego czerwoną *BudBib* Sap 13/14.

»purpurowa farba albo szarłat« (1): Conchylium [...] Rodzay nieyáky morskich żółwiów z ktorých purpurową fąrbę/ álbo łzarłat czinią. *Mącz* 62c.

W *przen* (1) : Ale co myłł włpaniłą fąrbuie/ tám iuz nie ledá Cynobru potrzebá/ bo tám trzeba rozlicznych farb/ iákoby oná myłł łtáteczna [...] pięknie ná włzem ozdobioná á záfąrbowaná byłá. *RejZwierc* 22.

Przen (15) :

a) Pozór, zasłona (5) : Często się to najdużej/ iż pięknie mówimy/ Pod farbą słów łagodnych/ swoje uczynimy. (-) Nie chwałę farby takię/ lecz y nagorzému Pozwalam dobrze mówić *GosłCast* 47.

Wyrażenie przyimkowe: »pod farbą [czego]« (4): CI się pod farbą żartów/ prawdy namowili *RejZwierz* 81; Bo wielz iż długo krzywdą nieradą żązywie/ Zwłazczą pod farbą prawdy/ kto ją czyni żywie. *RejZwierz* 123; *GosłCast* 47, 66.

b) Słowa, środki, sposób przedstawiania spraw (9) :

Zwrot: »farbami (wy)malować, malując« (5 : 1): to y Iezus sam y Apostołowie opowiedáli/ y wżytki włafności tych przeciwników farbami fwymi wymalowali *CzechRozm* 81v; *CzechEp* 87, [379], [415]; Kąždy tedy człowiefnądnie z tej farby/ którą Dániel Antychryftą wymalował/ który nim był poznać może. *NiemObr* 171, 168.

Wyrażenie: »żywe farby« (2): także tę ślepotę Pogąńską opifuiać/ prawie żywymi farbami wżytko terażnieyże Papięskie nabożeństwo máluię *CzechEp* 87, [412].

Szereg: »pismo abo farby« (1): Rzymfkiegoć to kościoła/ y X. K. bráćiey/ po więtlzey części są piłmá/ ábo farby/ którymi Antychryftą fkađ y iáko miał być poznány/ wymalowali. *CzechEp* [415].

c) Oszustwo, kręctwo (1) : żeby łame łtrony łprawy łwe przed łędzią łprawowały/ á rzecznikowby niepotrzebowály: ktorzi iednąk łwemi farbami wielkroć łprawy żátrudniáią/ y ná wiele lat przewłazáią [*qui profecto suis fucis causas saepe intricatiores reddunt et in multos annos extrahunt*]. *ModrzBaz* 95v.

3. Kosmetyk do malowania twarzy (8) : [*ludzie jednego wyspu*] brwi nád oczymá farbuią rozmáitami farbami *BielKron* 452v, 10v; *Pigmentum* [...] *Barwká*/ prziprąwiona farbá. *Mącz* 300a; [*dworna panną*] nie farbą/ nie wodkami/ ále vbiorem/ ochędołtwem/ áby łobie pomogła *GórnDworz* X4; *Rubricatus* – Farba którą się magłuią [!] białęłowi. *Calep* 930a.

Wyrażenie: »weneckie farby« (1): Bo łáčno zlicyłz pod oczymá kárby/ Tego niezetrą y weneckie farby. *KochPieś* 22.

Szereg: »farba, (albo) barwiczka (a. barwka)« (2): Tąkową farbą áłbo barwką máluyę twarz/ prziprąwiam. *Mącz* 332c, 138c.

*** *Bez wystarczającego kontekstu* (1) : F. Koch. F iedno/ iako farba. *JanNKarKoch* E4.

Synonimy: **1.** barwa, kolor, krasa, maść; **3.** barwa, barwica, barwiczka, barwka, barwuska.

Cf [FARBECZKA], [FARBICA], FARBICZKA